

Милорад Радојчић

**СВЕТИСЛАВ-ПУЈА ПАНДУРОВИЋ
(1919—1942)**

Сутрадан по доношењу одлуке о оснивању Савеза комунистичке омладине Југославије (СКОЈ-а), 11. октобра 1919. године у тамнавском селу Такову рођен је Светислав Пандуровић, један од најистакнутијих скојеваца и најбољих синова Тамнаве. Мали Светислав, кога су сви, још у најранијем детињству, из милоште назвали „Пуја” рођен је у сиромашној сеоској породици. Његови родитељи — отац Михаило и мајка Данојла (рођ. Живановић) нису имали довољно земље да би са њеним приходима одхранили своју бројну породицу. Пошто дечији стомачићи нису смели бити гладни, то су брижни родитељи били приморани да свакодневно раде под надницу или наполицу код имућнијих суседа. Захваљујући том упорном али и мукотрпном раду, после неколико година оцу је пошло за руком да прикупи нешто новчаних средстава и купи пар коња и запрежна кола, што му је било довољно да се почне бавити новијим и уноснијим послом — рабацилуком. Као рабација радио је код имућнијих убских трговаца на превозу робе, како би члановима своје породице могао обезбедити најминималније услове за живот.

Са непуних седам година Светислав Пандуровић је пошао у основну школу. Веома брзо је научио да чита, пише и рачуна. Врло рано је почео да чита старе књиге, новине и све друго што му дође до руке. Захваљујући урођеној радозналости, изузетној бистрини и упорном раду Светислав Пандуровић се веома рано почео истицати знањем и изузетном интелигенцијом. Основну школу завршио је са одличним успехом и примерним владањем. На препоруку учитеља, родитељи су одлучили да га даље школују.

О детињству Светислава Пандуровића сестра Неранца прича: „ . . . Према нама — сестрама и брату био је необично пажљив. Посебно је волео да једе проју и млеко, те смо то сматрали његовом посласицом. Када је мало поодрастао уживао је у јахању коња. Неправду је страшно мрзео, а изузетно је поштовао и ценно искрене другове и праве пријатеље.”

Ученик ваљевске Гимназије

Школске 1930/31. године постао је ученик једне београдске гимназије. Годину дана касније наставно је школовање у ваљевској Гимназији. Тешка материјална ситуација у породици натерала је дечака да у својој најранијој младости осети горчину родитељског зноја и научи ценити свачији рад. Упознавајући све тешкоће борбе за опстанак и сам је настојао да све своје школске обавезе обави крајње савесно и одговорно. Ван школе највећи део слободног времена проводио је у друштву напредних радника и омладине. Често је залазио и у њихове радње да би се на лицу места упознао са условима живота и рада радничке класе. Захваљујући изузетној скромности и добром држању брзо им је пао у очи. Они су га све чешће почели позивати у своје друштво. Давали су му да чита напредне књиге, забрањене летке и да проучава разне материјале. Дружећи се са напредним радницима започиње и његово интересовање за политичка збивања и борбу радничке класе.

У школи поред свакодневног ангажовања на савлађивању наставног плана и програма активно ради и у бачкој литерарној дружини „Чика Љуба” и другим ученичким организацијама. Сву своју друштвено-политичку активност посветио је напредном омладинском и радничком покрету, опредељујући се за опозициони став према владајућем режиму. У свом друштвеном раду дружи се и сарађује са својим школским друговима, већ тада истакнутим скојевцима: Миливојем Радосављевићем, Саватијем-Савом Станишићем, Тихомиром-Тиком Марићем, Милојем Живановићем, Јованом Чанићем и многим другим. Дружење са овим младим људима, читање напредне литературе као и социјално порекло имало је пресудан утицај на његов политички рад и животну опредељење. Од тада млади Светислав Пандуровић постаје непоколебљив борац за једнакост, равноправност и бољи живот.

Захваљујући примерном и активном раду још 1937. године примљен је у чланство Савеза комунистичке омладине Југославије. Пријем у СКОЈ за њега је значило велико признање али и подстицај за још шире друштвено-политичко ангажовање. Као скојевац он све чешће учествује на заједничким излетима, које организује напредна омладина из Ваљева, до Петнице, Јовање, Белија и других места. Ни бројне културно-уметничке приредбе, спортска надметања и друге акције напредне ваљевске младежи нису остајале без њега. Био је учесник многих штрајкова и демонстрација који су у то време организовани. Нарочито је био немилосрдан у обрачуна са љотићевском и другом реакционарно настројеном омладином. Свуда отворено иступа као марксиста. Због тога је веома брзо био запажен од стране полиције и био под њиховом сталном контролом.

Пропагатор напредних идеја

Сваки школски распуст проводио је у родном месту помажући родитељима у обављању напорних сеоских послова. Када је поодрастао почео је интензивно радити на организовању и окупљању напредне омладине. Доносио је напредну литературу, организовао и одржавао читалачке часове и на тај начин међу својим суграђанима ширно народне идеје. У току 1938. године, уз помоћ својих старијих другова из Уба у свом родном Такову формирао је Актив СКОЈ-а, који су поред њега сачињавали Витомир Кузмановић, Милодраг Марковић, Борисав Пандуровић и Драган Марковић.

За релативно кратко време чланови новооснованог Актива СКОЈ-а успели су да око себе окупе још 30—40 девојака и младића и да у свом селу оснују легалну организацију Задружне омладине Југославије. Активност ове организације углавном се одвијала кроз читалачке часове и рад дилетантске, хорске и фудбалске секције. На овим часовима читана је: „Борба радног народа за своја права“, „Пролетер“, „Нова мисао“, „Комунист“, „Сељачки буквар“, „Срп и чекин“ и друго. На састанцима Задружне омладине говорио је о успесима Совјетског Савеза и потреби тешњег повезивања са њим ради одбране земље, опасности од немачког фашизма и потреби већег јединства радничке и сеоске омладине. Уз све то кроз марксистичку литературу и разне илегалне материјале, летке, прогласе и директиве присутни су упознавани са политиком КПЈ.

Преостали део слободног времена Светислав Пандуровић користи за повремене посете Убу и обиласке својих старих пријатеља. За време задржавања у Убу већину времена проводи у Опанчарској задрузи, која је основана пред други светски рат, а у којој је радило 5—6 радника, углавном комуниста. Сваки контакт са овим људима настоји да искористи за своје благовремено информисање и продубљивање сопствених сазнања. У Убу се углавном креће и виђа у друштву: Ристе Михаиловића, Андрије Мазинјанина, Милана Михаиловића, Богољуба Танасијевића, Драгише Јовановића и других активиста напредног радничког покрета.

Првоборац и један од блиских сарадника Светислава Пандуровића Витомир Кузмановић, пензионер из Такова, радо се сећа тих дана и каже: „ . . . Пуја је често некуда одлазио из Такова, а увек када се враћао имао је нешто ново да нам саопшти — каже. Био је изузетно добар и вешт говорник, те смо га увек радо слушали. Идејно јасно опредељен и одлучан у борби за јединство радничке класе увек нас је храбрио и уливао нам поверење. За све нас његове вршњаке и познанике био је оличење школованог и образованог човека. Захваљујући његовом раду и утицају наше село веома брзо је постало једно од најјачих уопришта СКОЈ-а и Партије у Тамнави . . . ”

Секретар партијске организације у Такову

Упоран, а често и мукотрпан рад Светислава-Пује Пандуровића није могао остати незапажен. Још као ученик ваљевске Гимназије крајем 1938. године постао је и члан КПЈ. Одушевљен поверењем које му је указано и привржен идејама Комунистичке партије Југославије Светислав Пандуровић све задатке прихвата без резерве и извршава их на најбољи могући начин. Из дана у дан постаје све активнији и одлучнији.

У јуну 1939. године завршио је велику матуру. По завршеном гимназијском школовању уписује се на Правни факултет Универзитета у Београду. Пошто очева зарада није била довољна за издржавање породице и редовне студије, то је морао прихватити статус ванредног студента. У Београд је одлазио само повремено: ради набавке књига или скрипата, оверу семестара, пријављивање или полагање испита.

Статус ванредног студента Правног факултета омогућавао му је да све своје слободно време проводи у родном Такову или на Убу, а све своје физичке и интелектуалне способности да стави у службу Партије. Као резултат његовог присуства у родном месту и интензивног друштвеног рада јавља се и појачано интересовање житеља једног броја села Тамнаве за политичка збивања. Те исте године у Такову долази до стварања прве партијске организације, коју поред њега чине: Витомир Кузмановић, Јанко Ивановић, Михаило и Владислав Павловић. Том приликом Светислав Пандуровић је изабран за секретара ове организације. Под његовим руководством партијска организација Такова примила је нове чланове и широко развила политички рад са масама.

Поред политичког ангажовања у Такову Светислав Пандуровић се повезује са комунистима из Уба и активно ради на окупљању и организовању радника омладине преко Спортског клуба „Слобода” и Културно-уметничког друштва „Абрашевић”. Умео је да лепо свира на гитари и пева. Због изузетне дружељубивости и таквог рада брзо је задобио симпатије и поверење омладине и радника. Он неуморно ради на формирању нових скојевских ћелија, спортских актива и културно-уметничких секција и у другим селима Тамнаве, која ће Партији послужити као упоришта у даљем раду.

Нарочито је запажена његова активност у акцији прикупљања одеће, хране и других намирница за потребу наших добровољаца који су заробљени у шпанском грађанском рату и тада се налазили у логорима и затворима Француске. Уз све то организовао је и прикупљање потписа напреднијих грађана Тамнаве за слање петиције влади Цветковић — Мачек са захтевом да се омогући несметани повратак наших бораца из Шпаније у домовину.

Члан Среског партијског руководства

Да би што успешније обављао постављене задатке почетком 1940. године изнајмио је собицу у Убу, коју је користио за одржавање састанака и припрему ученика. Поред новца који је зарађивао припремајући ученике, тај контакт са омладином користио је и за ширење напредних идеја и растурање илегалног пропагандног материјала. Захваљујући таквом раду и држању ускоро је био кооптиран у Среско поверенство СКОЈ-а за Тамнаву.

Приликом обиласка Среског поверенства КПЈ за Тамнаву од стране Светозара Вукмановића, члана Покрајинског комитета КПЈ за Србију и Ристе Михаиловића, члана Окружног комитета КПЈ за Ваљево почетком 1940. године уочене су одређене слабости у раду овог среског руководства те је донета одлука о његовом расформирању. Том приликом изабрано је и ново Среско поверенство КПЈ за Тамнаву у саставу: Андрија Мазинјанин, опанчарски радник; Рајко Михаиловић, земљорадник; Никола Мишљеновић, опанчарски радник; Светислав-Пуја Пандуровић, студент права; Ранко-Ранђел Михаиловић, опанчарски радник; Милан Михаиловић, абаџијски радник; Драган Раковић, трговачки помоћник и Жикица Стефановић, опанчарски радник. Дужност секретара Среског поверенства КПЈ за Тамнаву поверена је Андрији Мазинјанину. Ово Среско поверенство радило је у истом саставу све до почетка оружаног устанка.

Као члан Среског партијског руководства Светислав Пандуровић са осталим друговима неуморно обилази села Тамнаве и ради на стварању нових или учвршћивању већ постојећих партијских организација. Учествоје у организовању тајних састанака на којима са симпатизерима и члановима Партије прорађује марксистичку литературу и партијску штампу, дискутује о текућим догађајима и врши одређене консултације. У свакодневним контактима са људима раскривава политику ненародне владе Цветковић — Мачек, која све више везује нашу земљу за немачке фашисте.

Својим политичким деловањем непрекидно подиже будност народа и указује им на озбиљност наступајућих догађаја. Тих дана у Шарбанима држи састанак са скојевцима и симпатизерима КПЈ поводом убиства др Драгине Мишовића, познатог комунисте из Чачка и указује на ратну опасност која се све више ближила Југославији. Отуда се по његовим речима не сме седити скрштених руку.

Нарочито запажене резултате остварује у раду са омладином, мада као члан среског партијског руководства учествује у свим значајнијим политичким акцијама и манифестацијама у срезу. Неуморно стиже свуда, пише пароле, организује растурање пропагандног материјала и разговора са људима.

Неуморни говорник

Захваљујући интензивном раду Комунистичке партије Југославије наши народи и народности благовремено су осетили опасност од немачког фашизма и тражили савез са Совјетским Савезом. А када је југословенска влада 25. марта 1941. године потписала приступање Тројном пакту незадовољство наших народа против тадашње владе достигло је врхунац. Широм земље почеле су демонстрације против Пакта и издајничке владе.

Народ Тамнаве био је огорчен приступањем Тројном пакту. И када је 27. марта 1941. године радио објавио да је срушена влада Цветковић — Мачек и да је образована нова влада генерала Симовића, партијска организација Уба одмах је одржала састанак и донела одлуку да позове грађане Уба и околних села на манифестације. Тим поводом пред хотелом „Златибор“ одржан је велики народни збор. Окупљеном народу говорила су четири друга — искусна партијска радника. Међу говорницима био је и Светислав-Пуја Пандуровић, студент права из Такова и члан Среског партијског руководства који је оштро напао Пакт са Немачком и Италијом и тражио да се одмах закључи уговор о узајамној помоћи са Совјетским Савезом. Поред тога позвао је све родољубе ове земље да путем демонстрација дигну свој глас против оних који су ову земљу увукли у срамни пакт. Такође је указао и на потребу бдљивости свих напредних снага у одбрани граница наше земље.

Ни после ових мартовских догађаја комунисти Тамнаве не мирују. Сваки контакт са грађанима користи се на указивање ратне опасности која се приближава.

У рано јутро 6. априла 1941. године партијска организација Уба одржала је свој нови састанак у Новаковића шуми. По завршеном састанку сви чланови Партије појединачно су дошли у кафану „Европа“ да би саслушали вести. Тек ту су сазнали да је бомбардован Београд и да су немачке фашистичке трупе прешле нашу границу. Тим поводом одмах су се договорили да позову раднике, омладину и све патриотске расположене грађане Уба и околине на митинг код Поповића воденице.

Окупљеном народу и овога пута, између осталих, ватрено је говорио млади комуниста Светислав Пандуровић. Он и остала тројица говорника осудили су поступке немачких фашиста и позвали своје суграђане на беспопустиву борбу за одбрану слободе своје земље против највеће опасности човечанства, која се над њом надвила, немачког и италијанског фашизма.

Од Поповића воденице, сакупљени народ огорчен варварским бомбардовањем Београда, кренуо је улицама Уба демонстрирајући против фашизма и истичући своју решеност на борбу за одбрану земље и по цену највећих жртви. Најборбенији омладинци и други напредни грађани почели су размисљати и договарати се о формирању добровољачких одреда који би се придружили регуларној војсци за одбрану земље.

Сутрадан, 7. априла 1941. године, у Убу је одржан нови збор у Васовићевој кафани. За последњих десет дана, по трећи пут, окупљеном народу поново говори млади револуционар Светислав-Пуја Пандуровић који отворено позива симпатизере КПЈ и родољубе, који нису били мобилисани у југословенску војску, а нарочито омладинце да ступе у добровољачке јединице које ће учествовати у одбрани земље.

Позив за ступање у добровољце омладина одушевљено прихвата и неколико десетина њих одмах се пријављује.

О говорничким способностима младог револуционара из Такова, његов друг и саборац Бура Старчевић, првоборац из Уба прича: „ . . . Пре и за време другог светског рата више пута имао

Једна десетина V чете Ваљевског одреда на путу за Поћуту, октобра 1941. г.

сам прилику да слушавам друга Пују. Увек када је говорио умео је да заинтересује присутне. Пошто је имао веома богат фонд речи, а умео је да „запали“ слушаоце, многи су говорили како његове речи „меде-сладе“. Било да говори нама борцима или мештанима села кроз која смо пролазили увек се предавао дискусији настојећи да свој говор што мање понавља . . .”

Учесник априлског рата

После мартовских догађаја Светислав Пандуровић окупља омладину и креће са њима да се прикључи војним јединицама. Већ, 9. априла ујутро из Уба креће према Ваљеву група од око

400 омладинаца из Уба, Обреновца и Београда, која заједно са приспелом војском организује колону од око 2.000 људи. Један од вођа и организатора те колоне био је Светислав Пандуровић који је по директиви Партије на фронту међу припадницима бивше југословенске војске имао да организује отпор.

На путу између Словца и Ваљева колону су неколико пута митраљирали немачки авиони. После сваког митраљирања на путу је остајало по неколико рањених и мртвих омладинаца, али их ни то није поколебало. Прво разочарење добровољци су доживели у Ваљеву. Уместо оружја и опреме речено им је да крену ка Ужицу.

Сутрадан добровољци крену ка Ужицу и када су били на домаку циља, дознали су да су град окупирали Немци, и да се распала југословенска војска која се ту затекла. Захваљујући издаји и петој колони, и поред свега што је Партија учинила, наша земља је била окупирана за релативно кратко време. У тим тешким тренуцима за наше народе и Партију Светислав Пандуровић не губи веру у ведрију будућност и објашњава народу да још није све изгубљено и да се слобода може извојевати само оружаним путем.

Крајем априла 1941. године Светислав Пандуровић присуствује састанку Среског поверенства КПЈ за Тамнаву, који је одржан на Убу, и на коме су присутни упознати са узроцима слома Југославије и брзе окупације земље. Том приликом члановима овог поверенства пренети су непосредни задаци и извршена подела терена ради обиласка партијских организација, упоришта и актива СКОЈ-а.

После овог састанка још више јача вера Светислава Пандуровића у снагу Партије и слободарске традиције наших народа, те он скоро свакодневно са осталим друговима обилази села Тамнаве и врши припреме за оружани устанак. Притом организује састанке и води разговоре. Својим саговорницима саветује да се више ангажују на прикупљању оружја, муниције и друге војне опреме. Све те контакте са људима користи да им објасни узроке срамне издаје и укаже на могуће последице, до којих ће доћи ако се наши народи буду мирно покоравали немачком окупатору.

Међу колубарцима

Након напада Немачке на Совјетски Савез Милош Мишић, инструктор ПК КПЈ Србије, Милосав Милосављевић, секретар и Обрад Стефановић, члан Окружног комитета КПЈ за Ваљево, састали су се у Ваљеву и размотрили новонасталу ситуацију. Том приликом предвидели су могућност да окупаторске и квислиншке снаге могу предузети мере хапшења комуниста и дру-

гих напредних људи. Отуда је одлучено да се најкомпромитованији комунисти извисте о овој мери и да буду на опрезу. На бази ових упутстава из Окружног комитета и обавештења која су добили од Милана Шкрбе, жандарма из Уба кога је Милан Михаиловић држао на вези, Пуја са Андријом Мазинићем, Рајком Михаиловићем и Миланом Михаиловићем одлази у илегалност. Најпре су се склонили код Витомира Кузмановића, а затим прелазе код Милорада Вићентића из Такова. Претпоставка о могућим хапшењима била је тачна, али ова акција окупа-

Снимљено у Стапарима септембра 1941. године. Трећи с лева стоје: Милосав Милосављевић; седе: Радомир Дудић, Миша Дудић, Пољанац

тора и његових слугу у нашем крају није имала жељене резултате.

На састанку Окружног комитета КПЈ за Ваљево, одржаном 25. јуна 1941. године у кући Зоре Ристивојевић у Ваљеву донета је одлука о формирању Ваљевског народноослободилачког партизанског одреда. Том приликом утврђен је састав Штаба одреда, извршене одређене измене у саставу Окружног комитета КПЈ за Ваљево и одлучено да одред има четири чете.

Већ сутрадан, 26. јуна 1941. године одржан је први састанак штаба новоформираног Ваљевског народноослободилачког партизанског одреда. На састанку је расправљано о организацији и устројству одреда. Истовремено је одлучено да се што пре приступи формирању чета, одређен је командни кадар по четама и утврђени рејони њиховог дејства.

На основу извршених припрема, већ 28. јуна 1941. године у Бујачићу крај Ваљева у шуми званој „Осоје“ окупља се 11 бораца из Ваљева и околине који чине прву оружану групу Колубарске партизанске чете. Међу окупљеним борцима те групе био је и Светислав Пандуровић-Пуја.

О значају покретања борбе против окупатора и предводничкој улози КПЈ окупљеним борцима говорили су Филип-Фића Кљајић, инструктор ПК КПЈ за Србију и Милосав Милосављевић, политички комесар новоформираног одреда. Затим је Здравко Јовановић, командант Ваљевског народноослободилачког партизанског одреда објаснио да је на ваљевском подручју формиран Ваљевски народноослободилачки партизански одред у чији састав улазе и борци тек формиране Колубарске чете.

После овог састанка из Колубарске чете издвојили су се Светислав-Пуја Пандуровић и Исидор-Иса Брдарић, зуботехничар и предратни члан КПЈ из Ваљева, ради одласка у тамнавски срез у циљу интензивирања рада на формирању Тамнавске партизанске чете.

Сутрадан, 29. јуна 1941. године по одласку на терен родне Тамнаве Светислав Пандуровић је заказао састанак партијске и скојевске организације Такова коме је присуствовао и Исидор Брдарић, у име Окружног комитета КПЈ за Ваљево. Састанак је одржан код „Пујине“ колибе у шуми званој „Тамнава“. Том приликом било је речи о дизању оружаног устанка и потреби да се што већи број присутних са оружјем у руци укључи у партизанске јединице. Колико је Светислав Пандуровић имао успеха у политичком раду са мештанима и какав је одјек имао одржани састанак најбоље говори чињеница да је већ почетком августа 1941. године из Такова у чету ступило преко десет бораца.

Борац Тамнавске партизанске чете

Прва оружана група бораца Тамнавске партизанске чете састала се 30. јуна 1941. године код колибе Рајка Кусуровића у Бањанима. Овом историјском скупу присуствовало је близу 30 људи, међу којима је био и Светислав Пандуровић. На састанку је Андрија Мазинјанин, секретар Среског поверенства КПЈ за Тамнаву упознао присутне о почетку борбе против окупатора и његових слугу под руководством КПЈ и њиховим непосредним задацима; о раду на окупљању нових бораца и прикупљању оружја и саставу командног кадра. По завршеном састанку један број чланова КПЈ враћен је у своја села да прикупља нове борце и оружје.

После формирања чета је кренула по тамнавским селима ради омасовљења чете и давања обавештења члановима и симпатизерима КПЈ да раде на прикупљању оружја, муниције и санитетског материјала. Прво је била у Кожуару, затим у Ву-

кони, Вукчићевици, Калиновцу и Такову. Захваљујући раније предузетим мерама у току првих дана јула у чету су пристигли нови борци: пет радника из Уба, три земљорадника из Бањана, два из Калиновца и један из Врела.

Првих дана устанка чета је претежно боравила у шуми званој „Бурђевина“ на тремећи Бањана, Кожуара и Калиновца. Ту су се борци одмарали и припремали за предстојеће акције. За то време Светислав Пандуровић је организовао прикупљање оружја и муниције. О томе Бура Старчевић прича: „ . . . После пораза бивше југословенске војске, група војника која се повлачила да би олакшала себи кретање побацала је оружје у Поповића баре у Совљаку преко пута моје куће. Када сам преко укућана сазнао за то оружје обавестио сам другове из партијске организације Уба и уз помоћ брата Марка почео га вадити из баре. Једног дана код мене кући дошао је Драгутин Марковић, звани „Црига“ скојевац из Такова и рекао ми да га послао Пуја да му дам нађено оружје. Пошто смо ми том приликом извадили преко десет пушака и митраљеза то сам му ја дао и он се неколико пута враћао да би то оружје пренео у одред. Иначе тај „Црига“ касније је био један од курира ове чете . . . ”

Средином јула чета је ликвидирала жандармеријске станице у Бањанима и Радљеви и заробила патролу жандарма у Стубленици. Овај успех веома брзо се прочуо у целом срезу и повољно је одјекнуо међу народом. То је и утицало да је чета већ половином јула порасла за још близу шездесет бораца.

Да би застрашила народ и спречила прилив бораца у партизанске јединице полиција на Убу предузима мере хапшења. Тако је 14. јула 1941. године похапсила већи број чланова породица бораца Тамнавске партизанске чете. Између осталих полиција је том приликом ухапсила и Пујиног оца Михаила.

Упоредо са разоружавањем жандармеријских станица тамнавски партизани су уништавали књиге вршаја и говорили народу да жито крије и не предаје окупатору. Затим су у времену од 12. јула до 10. септембра 1941. године попаљене све општинске архиве на подручју среза. У међувремену вођена је и борба са Немцима и жандармима на путу Бањани — Врело.

У свим овим акцијама и борби против Немаца учествовао је и Светислав Пандуровић испољавајући велику сналажљивост и храброст. Ипак његов највећи допринос био је у позадинском раду. Он неуморно ради на подизању борбеног морала бораца, прикупљању нових људи, хране, одеће, обуће, оружја и муниције.

Његова чета своју активност је настављала на терену одржавањем зборована, паљењем општинских архива, сечењем телефонских стубова и укидањем општинске власти. За релативно кратко време Тамнавци постају страх и трепет за све народне издајнике и слуге окупатора.

Руководилац Агитпропа

Средином августа 1941. године Тамнавска чета прелази у састав Посавског народноослободилачког партизанског одреда и делује као његова трећа чета.

Због наглог прилива бораца, а ради лакшег командовања и дејства 14. августа 1941. године у Дрену код Обреновца чета је подељена на три вода, а Светислав Пандуровић је постављен за политичког делегата првог вода. Тог истог дана у Дрену је одржан и први већи збор на коме су говорили Рајко Михаиловић, Душан Даниловић и Светислав-Пуја Пандуровић. У свом говору Светислав Пандуровић је највише говорио о циљевима народноослободилачке борбе и задацима који стоје пред партизанским јединицама. Свој говор завршио је позивом присутнима да им се придруже у борби за светле идеале и добробит својих народа.

Упоредо са организационим учвршћењем и политичким радом по селима, борци Тамнавске партизанске чете наставили су и оружане акције. Најчешће те акције биле су усмерене на пругу ПТТ везе, мостове и пропусте. Захваљујући сталној офанзиви тамнавских партизана, после борби код Сувог Села и Уба огроман део територије Тамнаве, почетком септембра 1941. био је ослобођен од фашистичког окупатора и његових слугу.

Дотадашње борбе и победе партизанских јединица имале су великог одјека у народу и подстицале његову спремност да узме све већег учешћа у оружаној борби против окупатора и његових слугу. Устанак нагло поприма свенародни карактер упркос све жешћим настојањима окупатора да га угуши. Само у року од неколико дана после ослобођења Уба био је толики прилив људства да је Тамнавска чета имала бораца за 12 водова.

Стога команда одреда, половином септембра 1941. године у циљу лакшег командовања и успешнијег извођења тактичких задатака доноси одлуку да чета прерасте у батаљон, а водови у чете. Приликом прерастања чете у Трећи тамнавски батаљон Светислав Пандуровић је упућен у штаб батаљона где добија одговорну дужност руководиоца Агитпропа (агитације и пропаганде).

Од тада је у непрекидном покрету. Као илегални радник он је свакодневно обилазио терен, одржавао конференције и зборове у циљу обезбеђења новог људства, муниције и хране за одред, рушење постојеће власти, стварање војно-позадинских органа, подизање борбеног морала бораца и буђење патриотске свести, као и даљи развој народне власти. Друговима и саборцима Светислава Пандуровића још увек су у сећању бројни говори које је он одржао, али се ипак најрадије сећају његових говора у Пецкој, Рајковини и Гвозденовини.

На сваком предању између војних акција Светислав Пандуровић је организовао да се читају одломци из књиге „Како

се кално челик", која је постала најмилија лектира а Павле Корчагин узор многих бораца. Поред тога читани су и делови из Историје СКП (б) и прорађивани разни партијски материјали. Говорило се о трулости бивших ненародних режима, капитализму и експлоатацији радника и сељака. Причало се о великим револуционарима, прогонима комуниста и истакнутих радничких бораца, концентрационим логорима и нашим народним јунацима.

Учене су и певане револуционарне песме: „Билећанка“, „Партизан сам“, „Митровчанка“, „Црвен је исток и запад“, „Тамнавски смо млади партизани“ итд. Слушане су и читане радио вести. Кроз такав рад се дизао морал и борбена спремност и вршено проверавање и одабирање бораца за пријем у СКОЈ и Партију.

Политички комесар чете

Све већи развој устанка и немогућност окупатора да уз помоћ расположивих трупа и квислиншких одреда заустави све веће распламсавање устанка принудиле су немачку команду у Србији да тражи од своје Врховне команде хитна појачања.

Убрзо потом Немци из Грчке доводе појачани 125. пешадијски пук који дејствује на подручју Тамнаве и Посавине. Доласком овог пука и појавом четништва и активирањем расположивих немачких, недићевских и љотићевских снага почиње прва непријатељска офанзива. Тада настаје период најтежих борби и сукоба партизанских јединица са окупатором и његовим слугама. После огорчених борби многобројнији, опремљенији и снажнији непријатељ успева да заузме слободну територију и тамнавске партизанае примора на повлачење у брдске пределе ваљевске Подгорине.

Продор 342. немачке дивизије од Ваљева ка Ужицу, 113. немачке пешадијске дивизије од правца Краљево — Чачак — Пожега — Ужице и 714. пешадијске дивизије, није уништио партизанске снаге у Западној Србији. Непријатељ је приморао главнину партизанских јединица на повлачење ка Санцаку и успео је да заузме велики део ослобођене територије и набаци остатке партизанских снага под планинске масиве Маљена, Јабланика, Медведника и Соколских планина.

После повлачења партизана, у Тамнави су остали да вршљају четници, љотићевци и недићевци. У жељи да остваре што јачи утицај они су хапсили, тукли и убијали све оне за које су сумњали да имају било какве везе са партизанима или да су на било који начин помагали народоослободилачки покрет. У тој хајци на родољубе ухапшен је и Пујин млађи брат Борисав-Бора, скојевац и партизан, који је спроведен у бањички логор, где је и стрељан 17. децембра 1942. године.

Након неуспеха у првој непријатељској офанзиви тамнавски партизани нашли су се у незавидном положају. Око њих све више се стезао обруч непријатеља и домаћих издајника. У таквој ситуацији 4. децембра 1941. године у селу Драгодолу код Пецке одржано је саветовање војних и политичких руководиоца Ваљевског и Подрињског народноослободилачког партизанског одреда, коме је присуствовао и Светислав Пандуровић, у циљу заједничког сагледавања ситуације настале после продора Немаца, учвршћења и јачање борбене моћи одреда и даљег развоја народноослободилачке борбе. На саветовању је закључено да у даљем току ратовања треба са фронталне прећи на герилску борбу и да се све јединице врате у средине где су и формиране. У том циљу је предложено да се изврши реорганизација постојећих јединица и да се оне организационо учврсте.

На бази закључака са овог саветовања сутрадан је у Оглаћеновцу извршена реорганизација Трећег тамнавског батаљона. Уместо дотадашње три формиране су четири чете, које ће моћи самостално да делују на свом подручју. Том приликом Светислав Пандуровић постављен је за политичког комесара Друге чете у Трећем тамнавском батаљону, док је дужност командира чете обављао Бора Станковић, судијски приправник у Убу. После погибије Станковића ову дужност је преузео Милан Марчетић, студент из Трњака код Уба.

Увек је давао пример

После ове реорганизације тамнавски партизани су извршили продор у Тамнаву. Међутим, у том продору батаљон је претрпео огромне губитке, али је морално-политички ефекат овог пролаза проз Тамнаву био огроман. Уз све то тамнавски партизани у борбама са непријатељским снагама остварили су неколико значајних успеха, као што су борбе: у Жабарима, на Ерачком гробљу у Рајковићу и др. у којима је Светислав Пандуровић испољио изузетну сналажљивост и смисао за организацију и руковођење. Ти успеси повратили су веру код застрашеног народа Тамнаве у народноослободилачки покрет и његове снаге.

Почетком јануара 1942. године штаб Ваљевског народноослободилачког партизанског одреда предузео је у Шљивови и другим селима у околини Крушња чишћење села од четника и белогардејаца. У тим борбама поново се истакао Светислав Пандуровић. У сваком тренутку и на сваком месту настојао је да буде пример својим борцима. Због тога је био необично цењен и омиљен.

Да би се избегла концентрична дејства непријатеља на ову територију и фронтална борба са надмоћнијим непријатељем, батаљони су поново враћани у своје крајеве. На свом путу

за Тамнаву борци Тамнавског батаљона имали су више окршаја са непријатељима.

Једна од тих борби са непријатељем вођена је 2. фебруара 1942. године у Горњим Лесковницама. О тој борби Милош Петровић, првоборац са Уба прича:

„ . . . Почетком фебруара била је неподношљива зима и снежна вејавица. Пред зору 2. фебруара Немци, љотићевци и недићевци напали су нашу Другу чету. Борба се одмах пренела на цео батаљон, а затим су у борбу ступили и Подгорци, који су покушали да заузму врх Краљевицу. У јуришу на Краљевицу погинуо је командант Подгорског батаљона Војин Софронић. Пошто је одбијен напад Подгораца, напад смо предузели ми Тамнавци и освојили врх. У тој борби приликом покушаја пребацивања преко једне узвишице тешко је рањен друг Пуја Пандуровић. Пушчани метак му је разнео чашницу колена. Видевши шта му се догодило Зоран Влајковић и ја смо притрчали рањеном другу и однели га до команде батаљона. Ту је командант батаљона издао наређење да вод Буре Старчевића однесе рањеног друга у Бачевце на лечење и опоравак. Тај задатак извршили смо још исто вече и сместили га у болницу Мачванског партизанског одреда која се налазила у једној сеоској кући. . . .”

На путу од Горњих Лесковница до Бачеваца Светислав Пандуровић је настојао да утеши и уразуми своје ратне другове како је знао да је његова рана смртоносна. О том путу и Пујином држању Буре Старчевић каже:

„ . . . Када смо га хтели оставити у Бачевцима тражио је од нас да га убијемо јер није хтео пасти непријатељу у руке. Пошто смо одбили његов захтев тражио је од нас да му оставимо његов пиштољ да би се могао бранити. На расстанку је рекао: Другови ви сте сада у изузетно тешкој ситуацији. Немојте се поколебати! Запамтите ако остане само један партизан његова ће бити победа јер ми се боримо за праведну ствар.”

Остао је до краја живота доследан својим идеалима

Услед напада на Мачване у Бачевцима, одред се морао повући, а рањени Пандуровић је смештен у једну сеоску кућу у селу Буковцу код Мионице. Међутим, четници су га убрзо открили и тешко злостављали. Храбри борац и прекаљени комуниста ништа им није хтео рећи, па чак ни своје право име. Представно им се као избеглица из Сремске Митровице. Пошто је међу присутним четницима било и појединаца из Тамнаве, они су у њему препознали истакнутог скојевца, храброг борца и прекаљеног револуционара, из Такова те су га после дужег мучења и саслушавања 4. фебруара 1942. године стрељали и дворшћу Основне школе у Буковцу.

Знајући за заслуге овог младог и непоколебљивог борца и револуционара мештани су га сахранили у школском дворишту, а већ 14. фебруара 1942. године његове посмртне остатке отац му је пренео и сахранио у родно место.

Тако се угасио један млад али изузетно плодан живот. Пуја Пандуровић је био и остао светао пример друга, комунисте и младог револуционара кога је могла да одгаји и васпита само Титова Комунистичка партија Југославије.

Вест о његовој смрти болно је примљена у родном Такову и читавој Тамнави. Његовом смрћу Тамнава је изгубила једног од својих најбољих синова и човека који је до краја живота остао доследан својим идеалима. Зато су мештани Такова ове године поред прославе Титових и наших јубилеја — 85 година од рођења и 40 година од доласка на чело КПЈ, свечано обележили и 35 година од његове погибје. У жељи да што дуже сачувају успомену на свог суграђанина и истинског револуционара становници Такова су покренули акцију за изградњу зграде Дома културе у свом селу, који ће носити име Светислава Пандуровића.

Извори:

I Литература

1. Павле Петковић: Тамнава у НОБ-у.
2. Александар Јевтић: Усправљени у векове.
3. Група аутора: Ваљево град устаника.
4. Д. Недељковић и М. Трипковић: Сто година ваљевске гимназије.
5. Милосав Бојић: Посавски партизани.
6. Богољуб Танасијевић: Хроника Уба 1920-1941-1945 (необјављен рукопис чува се у ОО СУБНОР УБ).

II Мемоарска грађа

1. Сећања бораца Тамнавског партизанског батаљона (чувају се у МИА Ваљево).
2. Биографија Светислава-Пује Пандуровића (чува Витомир Кузмановић).
3. Хроника Уба (друга верзија необјављеног рукописа), чува се у МИА.

III Изјаве и сећања

1. Витомира Кузмановића, првоборца из Такова.
2. Буре Старчевића, првоборца из Уба.
3. Милоша Петровића, првоборца из Уба.
4. Неранце Николић, Пујине сестре у Убу.
5. Љубе Николић, Пујиног зета у Убу.